

V petem in šestem poglavju je avtor razčlenil obdobje občinskih volitev leta 1933, nadomestnih volitev v Senat leta 1935 in skupščinskih volitev leta 1935, ki jih je minuciozno obdelal (podobno kot volitve leta 1931) in prikazal politične razmere »na terenu«, s čimer je dodatno razčlenil osrednjo tezo dela – politični obstoj nekdanje stranke v času diktature. Zgodbo je končal z vstopom načelnika nekdanje SLS Antona Korošca v vlado novoustanovljene Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) sredi leta 1935.

V knjigi je avtor večjo pozornost namenil tudi političnemu delovanju bivše SLS prek katoliških nepolitičnih organizacij, ki so obstajale pod njenim patronatom (Prosvetna Zveza, Katoliška akcija, Orel, Jugoslovanska strokovna zveza), preko katerih je po kraljevi prepovedi političnih strank mogoče spremljati delovanje in notranja razmerja v nekdanji SLS.

Skratka, ko se je nekdanja SLS leta 1935 povzpela na oblast v Dravski banovini z večinsko podporo Slovencev (Korošec pa je postal drugi človek v Beogradu), je še zmeraj posebej politično voljo slovenskega prebivalstva. Vendar pa je večinska podpora predstavljala zgolj temelj kratenja demokratične enakosti in svobode kakor tudi demokratičnega političnega življenja, kar si je avtor (gotovo) zastavil kot nadaljevanje (v naslednji knjigi) na koncu dela.

Mimo Gašparičevega dela torej ne bo mogel nihče, ki bo raziskoval zgodnja trideseta leta 20. stoletja v Sloveniji in tudi širše. Historična osvetlitev obdobja diktature kralja Aleksandra in položaja nekdanje Slovenske ljudske stranke v njem je jasno in nedvomno razširila spoznavni okvir slovenskega zgodovinopisja, hkrati pa predstavlja oporo nadaljnjemu preučevanju politične zgodovine Slovencev v prvi jugoslovanski državi.

Filip Čuček

Termoforji na recept in drobovina za Hitlerjev rojstni dan

Mojca Šorn, Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Zbirka Razpoznavanja / Recognitiones, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2007; 499 strani.

Mojca Šorn, zgodovinarica mlajše generacije, v svojem monografskem prvencu predstavlja izčrpen pogled na malo poznano in zatoj toliko zanimivejšo plat narodne zgodovine. Knjiga, ki je izšla konec preteklega leta, je avtoričina doktorska disertacija, po svoji zasnovi in sistematični izvedbi pa je vsekakor biserček in dobrodošel kažipot za tiste raziskovalce, ki se bodo s podobnimi raziskavami šele spopadli.

Avtorica svojo pripoved tke zlagoma in prilagaja tempo in obseg razlage tudi bralcu, ki v slovenski zgodovini 1941–45 ni preveč doma. Knjigo zatoj začne z orisom prostorskih, prebivalstvenih in gospodarskih razmer na predvečer druge svetovne vojne. Posveti se političnogeografski opredelitvi Ljubljane (in njenih sestavnih delov), oriše njeno hitro predvojno urbanizacijo in razvoj, dlje pa se zadrži pri opisu duha mesta in naraščajoče tesnobe, ki je vdirala v brezskrben mestni vsakdanjik z novicami iz bleščečih soban, kjer se je krojil »mir za tedanji čas«, in nazadnje z bojišč. Ljubljana je skupaj z ostalo Evropo pričakovala neizbežno vojno – ta je najprej prišla kot razburljiva generalka (vaje za primer zračnih napadov in napadov s strupi), ljudi pa so nekateri spremljevalci izrednih razmer (draženje živil, špekulacije) razburili že precej pred 6. aprilom 1941. Meščani so se na bližajočo katastrofo poskušali čim bolje pripraviti – zalagali so se s hrano in obsojali špekulante, ki so iz njihovih strahov kovali dobiček. Tudi država in mesto stavnala enako in se vse do pomladi 1941 po svojih najboljših močeh pripravljala na preizkušnjo.

V primerjavi s hlastno dejavnostjo pred napadom sil Osi na Jugoslavijo so se stvari s prihodom okupatorja celo umirile, v Ljubljano, ki je bila zaradi blažjega okupacijskega režima fašističnih sil nekakšno zatočišče, pa so se zgrnile trume beguncev iz »nemških« pokrajin ter otežile že tako kritično preskrbo mesta.

Okupator je prevzel in nadgradil že pripravljeno shemo vojne preskrbe mesta, oblast pa se je spopadla s krizo, ki je nastopila po tem, ko je bila Ljubljana z rajhovsko mejo v Črnučah in na Savi odrezana od svojega naravnega preskrbovalnega zaledja. Do obžičenja mesta februarja 1942 so živela sicer še potovala v mesto, pozneje pa se je tovrsten promet močno zmanjšal. Prebivalce, zaprte v obžičeno kletko, je podobno kot zapornike ali vojake, ujete v sivo vsakdanjo rutino, dan za dnem zaposlovalo premišljevanje o naslednjem obroku, delitvi živil ali obleke ter pehanje za prej samoumevnimi dobrinami, kakor so bili moka, meso, mast in olje.

Avtorica nam stanje v mestu predstavlja iz več zornih kotov – kot zgodovinarka se zateka k raznovrstnim virom (zakonskim aktom, okrožnicam, arhivskemu gradivu političnih in upravno-gospodarskih organov), do besede pa pusti tudi meščanom in meščankam, sopotnikom teh zanje in za mesto prelomnih let. Dosedanje monografije o obdobju druge svetovne vojne so se večinoma ukvarjale s tedaj prevladujočo skupino prebivalstva v Sloveniji – s prebivalci podeželja in manjših krajev, ki so jih povezovali z delovanjem in oskrbo odporniškega gibanja ter posegi in represalijami okupatorskih sil, malo pa je bilo napisanega o preživetju in življenju prebivalstva v večjih urbanih središčih. Šornova ta primanjkljaj učinkovito zapolni in iztrga pozabi številne dnevniške novice in priložnostne zapise predvojnega srednjega meščanskega sloja (uradništva). Ljubljana v njeni knjigi zaživi in zadiha kot zapleten mnogoplasten organizem, ki šokira s podatki o klanju štirinožnih pasjih prijateljčkov za mesa željno potrošništvo, obenem pa se kakor že malce obledela in izmzgana dama obilnih življenjskih izkušenj zvečer še napravi v sicer že preperelo večerno toaleta in gre na lepše – v opero ali gledališče.

V Ljubljančanih so neprijazne razmere zbudile močan samoohranitveni nagon – zelenice in

parki so se spremenili v krompirišča in koruzne njive, pomenke o izletih in obiskih gledališča pa so zamenjali tisti o vrtničkarstvu in kuhariji. Vojna pa ni bila enaka za vse. Od življenja večine, ki je s težavo z nakaznicami in denarjem prišla do konca vsakega meseca, se je boleče razlikovalo življenje tistih na drugem koncu, ki so zaradi svojega poklica, zvez ali obojega vojno videli le kot manjšo motnjo. Tako tiste, ki so se ubadali s preživetjem na karte, in one, ki so tudi v časih najhujše stiske pirovali kot na Titaniku, pa je družila ena velika želja – preživeti za vsako ceno.

To se je dalo z iskanjem še zadnjih »notranjih rezerv« – tudi s sajenjem tobaka na vrtovih ali kajenjem Alpačaja, srebrna in zlata dediščina prednikov pa je skupaj s čipkami in prazničnimi prti romala čez blok in žico kot plačilo za moko ali jajca.

A vsega si Ljubljančani kljub mraku in brezizhodnosti niso pustili vzeti. Tudi med vojno so našli ideje in načine, da so si življenje vsaj za nekaj trenutkov spremenili v praznik. Kljub pomanjkanju so slavili osebne in cerkvene praznike z upa-

njem na boljšo prihodnost v svobodi: gospodinje so čistile in urejale stanovanja, nosile skupaj skromno odmerjene priboljške ter pripravljale obroke, ki so bili sicer le blede slika predvojnih, a po simboličnem sporočilu daleč nad njimi.

Življenje v Ljubljani namreč ni bilo le brezkončen tek in mrzlično nabiralništvo. V nekakšni iluziji normalnosti so namreč delovale tudi institucije, namenjene vzgajanju, sproščanju in zabavi ljudi. Šole na vseh ravneh izobraževanja so po kratkotrajni prekinitvi spomladi 1941, jeseni tega leta znova odprle svoja vrata in delovale do konca aprila 1945, »nosilci rimske kulture« so svoje kulturno prometejstvo izkazovali z gostovanji italijanskih glasbenikov in pevcev, vmes pa so skušali podjarmljene Ljubljančane razvneti z ognjevitimi koračnicami in promenadnimi koncerti vojaških ansamblov. Kljub razglašenemu kulturnemu molku, je bila tovrstna ponudba precej pestra. Ljudje so dobivali predpisano dozo informacij po radiu (tudi ilegalnem Kričču) in iz časopisov, govornice pa so potovale od ust do ust, se krotovičile, redile in množile.

V Ljubljani so še vedno delovale vse službe, potrebne za življenje in zdravje mesta in meščanov. Skrbni zdravniki so beležili vedno več smrti, ki jih je zakrivilo vojno pomanjkanje. Ljubljančani so v resda skrajno zaostrenih in neprijetnih razmerah še vedno hodili na delo, se vozili s tramvajem, po delu ali ob koncu tedna pa radi odšli na sprehod (zdaj le do roba znanega in z žico omejenega vesolja), ogled nogometne tekme ali na kopanje na katerega izmed mestnih kopališč.

Vse to je namreč tudi med vojno ostalo del življenja mesta in njegovih meščanov in tudi to je treba poznati in omeniti, če hočemo narisati portret mesta in ljudi. Mojca Šorn je v tej nameri popolnoma uspela. Suh in neprizadeto objektiven govor dokumentov je znala oživeti s čustvenimi in barvito živimi pričevanji Ljubljančanov, ki so v tem mestu živeli v času njegove stiske, zatorej njena knjiga ni le delo zgodovinarke, ki popolnoma obvlada svojo obrt, ampak tudi pripoved ženske, ki ima svoje mesto rada.

Aleksander Žižek

Padec s pedestala?

Alma M. Karlin, Moji zgubljeni topoli. Spomini na drugo svetovno vojno. Založba Mladinska knjiga Ljubljana in Muzej novejšje zgodovine Celje, Ljubljana, Celje 2007; 284 strani.

Verjetno se mnogi spominjamo nenavadnega občutka, ki bi ga lahko opisali z razočaranjem, presenečenjem ali izgubo nečesa, ko smo se, še v bolj rosnih letih, soočili s kruto resnico, da je bil znan pesnik ali pisatelj čisto navaden pijanec ali razuzdanec, da ni vračal sposojenega denarja ali pa je počel druge stvari, ki jih običajno uvrščamo med nečednosti. Od osnovnošolskih pedagogov opisan zgolj v nujno potrebnih potezah, je v naših očeh zaradi svojih pogosto kar preveč hvaljenih del zrasel v nekakšnega junaka, v osebnost brez napak.

Prav takšni občutki so me prevevali ob branju spominskih zapisov Alme Karlin na drugo svetovno vojno. V Celju sta njena pojava (starejši v mestu se je še spominjajo z ulic) in delo verjetno bolj poznana kot drugod pri povprečnih Slovenih. Njen pogum, da se je – drobna in krhka – odločila za pot v še danes eksotične kraje ter njeno zavračanje nacizma sta jo v mnogih očeh postavila na granitni pedestal. A še tako trdna snov je minljiva. S svojimi spomini na drugo svetovno vojno se mi je kot osebnost pokazala v povsem novi luči. V njih razgrne kopico primerov samopomilovanja ter celo paleta svojih predsodkov: do Židov, do moških, do otrok, do manj izobraženih, preprostih ljudi. Začnimo s prvo, ki je tudi najbolj občutljiva (str. 198): »Tudi za sinove Izraela bi bilo pametneje, da bi bili v deželi, ki jih je gostila /Nemčiji/, prijaznejši do tistih, ki so jih razmere prisilile, da so se obračali nanje. *Nasilje je obrodilo nasilje* /poudaril B. H./.« Kaj dodati, bi bilo odveč.

Zanimivi so tudi njeni opisi nenavadnih občutij, ki jih je gojila do moških in otrok. Če odklonilne do moških še razumemo, saj so sami sebe – čeprav v času, ko je nastajal »nov svet« – postavljali pred ženske, pa nikakor ni mogoče dojeti njenih slabšalnih opisov otrok. Ob joku otrok izgubi